İDİL

SİNEMADA GOTİK ÜSLUP: TİM BURTON SİNEMASI

Beste ELVEREN ARI
Araş.Gör., Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, beste.elveren@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2701-6665

İlknur GÜRSES KÖSE
Doç. Dr., Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, ilknur.gurses@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2638-3997

Arı, Elveren Beste ve Köse, Gürses İlknur. "Sinemada Gotik Üslup: Tim Burton Sineması". idil, 112 (2023 Aralık): s. 2004–2022.
doi: 10.7816/idil-12-112-06

ÖZ

İnsanın tarih boyunca hayatta kalmasını sağlayan en önemli duygu, korku duygusudur. Gotiğin kaynağında yer alan bu duygu, insanın bilinmeyene, anlamlandırılamayana, doğaüstü olana karşı duyduğu ilginin yanı sıra bu ilgi ile ortaya çıkardığı haz ve heyecandır. Neredeyse her sanat dalında bir üslup olarak kendisine yer bulmuş olan gotik kavramı, korku, dehşet hissi, heyecan gibi birkaç kavramla ilişkilendirilebilmektedir. Mimariden heykele, resimden sinemaya grotesk imgelemle birleşerek kurulan gotik anlatılar ve imgelerin, toplumun kriz dönemlerinde ortaya çıkmış olduğu görülmektedir. Günümüzde türleri melezleştirerek anlatıyı inşa eden Tim Burton filmleri; gotik imgelerin ve temaların sıklıkla kullanıldığı filmlerdir. Çalışma kapsamında Burton'ın yönetmenliğini üstlendiği 20 adet uzun metraj filmi, gotik kavramı bağlamında belirlenen temalara göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma gotik mekânlar, varlıklar, olgular ve olgular gibi ana temalar ve bunları oluşturan simgesel alt temalar bağlamında nitel film analizi yöntemi ile Tematik Analiz kullanılarak çözümlenmiştir. Gotik üslubun hem Tim Burton sinemasında nasıl temsiliyet kazandığı hem de Tim Burton'un filmlerinin ne tür gotik özellikler taşıdığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gotik, Gotik Sinema, Gotik Sanat, Tim Burton, Tematik Analiz

Makale Bilgisi:
Geliş: 8 Ekim 2023 *Düzeltme:11 Kasım 2023* *Kabul: 29 Kasım 2023*

© 2023 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

13. yüzyıldan itibaren mimariden heykele, resimden sinemaya kadar birçok sanat dalını etkileyen gotik kavramı, korku, dehşet hissi, şaşırma, heyecan gibi birkaç kavramla her zaman ilişkili olmuştur. Ortaçağ gotiğinin insan ruhunu övme, tanrıyı yüceltme gibi amaçları ilerleyen zamanlarda, aydınlanma çağının sterilize edilmiş dünyasından kaçma amacına dönüşmüştür. En genç sanat dalı olan sinemanın, kendinden önceki sanat dalları ile ilişkisi yadsınamazdır. Anlatı açısından kendisine en yakın olan edebiyat sanatında da kullanılan gotik üslup sinemayı etkilemiş ve özellikle korku türünde mitik kahramanların sinema perdesine yansımasına olanak sağlamıştır. Gotik, vahşet dolu geçmiş ile modern şimdiki zaman arasındaki gerilimleri müzakere eder; ilkinin unsurları baskıcı kötülüğün güçleri olarak hareket ederken, ikincisi çağdaş geleneklerin ve duyarlılıkların kahramanca bir savunucusu olarak hareket eder (Reyes, 2022, s.84).

Etimolojik olarak gotik kavramı, M.S. 410 yılında Roma'yı talan eden Germen kökenli kabilelerin ortak ismi Got'lardan gelmektedir. Savaşla bağlantılı barbarlıkla eş anlamlı kullanılan kavrama kaynaklık eden Got'lar hakkında 1756 yılında Edmund Burk, "ilerledikçe yıkımı da önlerine sürerek ve arkalarında iğrenç atıklar bıraktığını" belirterek Got'ların yağmacılığa ve intikama olan düşkünlüklerini kaleme almıştır (Davenport-Hines, 2005, s.12). Got kelimesi günümüzde de karanlık güçlerle, hâkimiyet ihtirası ile ve zalimlikle birlikte anılmaktadır. Sözlükler de ise gotik sanat; "Ortaçağ'a özgü olan, romantik, klasik olmayan" (Oxford University Press, 2011, 302), "Temel özelliği sivrilik olan, XII. Yüzyıldan sonra Rönesans'a kadar Avrupa'da gelişen sanat ve mimarlık üslubu" (TDK, 2011, s.953) şeklinde yer almaktadır.

Giorgio Vasari literatürdeki ilk sanat tarihi kitabı olarak sayılan *Sanatçıların Hayat Hikayeleri* (Le Vite De' Piu Eccellenti Pittori, Scultori, E Architettori, 1550) eserinde gotiği barbar istilalarına ilişkin tespitlerde bulunurken tanımlamaktadır. Vasari'ye göre 13. ve 14. yüzyıllar "canavarca ve barbar gotik tarzın" etkisi altında kalmış ve "hilkat garibesi bir mimarinin aptalca uygulaması" (Tükel, 2013'den akt: Özakın, 2021, s. 20) ile mimarideki sivri kemer kullanımını eleştirmektedir. Vasari, gotik üslubu, Got kavimleri ile özdeşleştiren ilk kişi ve iki yüzyıl boyunca alanda söz sahibi olan tek otorite olması nedeniyle Rönesans öncesi dönemi literatüre kötücül bir sıfatla bir daha çıkmamak üzere yerleştirmiştir (Sowerby, 2012, s. 34). Vasari'nin gotiğe karşı radikal görüşleri, batının yani Avrupalıların gotik karşısında duyduğu dehşet ve kendisinden olmayan Kuzey ve Doğu halklarına yönelik ötekileştirici tutumunun ifadesidir.

Çalışma kapsamında gotik kavramının anlamına değinilerek, gotik sanatın nasıl başladığı ve özellikle sinema alanında bu dilin nasıl geliştiği aktarılmaya çalışılacaktır. Ardından sinemada türler arası melezleşme örnekleri sunan yönetmen Tim Burton'ın filmleri gotik temalar ve göstergeler çerçevesinde tartışılacaktır.

1. Kavram Olarak Gotik

Gotik, bir terim olarak ilk kez kullanıldığı günden bu yana "moderne karşı eski modayı/demodeyi, medeniyete karşı barbarlığı, zerafete karşı kabalığı/kaba olanı, kosmopolitan kibar tabakaya karşı kadim/arkaik olanı, Fransızvari olana karşı daha çok İngiliz ya da taşralı olmayı, empoze edilmiş kültüre karşı yerli kültürü" temsil eden bir yan anlamlar bütününe karşılık gelmektedir (Punter & Byron, 2004, s.8). Botting, Ortaçağ ile özdeşleşen gotik üslubun, Ortaçağ denildiğinde akıllara gelen kötücül sıfatları karşılayan aşağılayıcı bir terime dönüştüğünü söylemektedir (1996, s.22).

Literatürde gotik üslubun 17. Yüzyılda kötülenen ünü, Aydınlanma çağının başlaması ile yeniden yükselişe geçmiştir. Aydınlanma döneminin akıl ve bilim ile sınırlarının çizildiği sterilize yaşam kurgusu, insanları bilinmezliğin çekiciliğine sürüklemiştir. Davenport- Hines, gotiğin, her çağın egemen kültürel değerlerine yabancılaşması durumunu, hem gotiğin değişken niteliklerine hem de onu uygulayanların muhalif olma saplantılarına bağlamaktadır (2005, s.14). Benzer şekilde Punter ve Byron da gotiğin, genellikle kültürel kriz dönemlerinde belirli bir güçle ortaya çıktığını ve çağın kaygılarını yerinden etmek amacına hizmet eden bir üslup olduğunu belirtmektedir (2004, s. 40).

Güç, karşı duruş, yıkım gibi korkuyu oluşturan kavramlar aynı zamanda gotik karşısında insanın hissettiği şeylerin tanımı da olmuştur. Bunun yanı sıra gotik karşısında insanın hissettiği tanımlanamaz bir duygu olan *tekinsiz* ve güzel olmadığı halde enginlik, devasalık gibi nitelikler taşıyan *yüce* kavramlarıdır. Tekinsizlik, içinde yaşadığımız doğa koşullarında görmeyi, duymayı, hissetmeyi öğrendiğimiz ve/veya alıştığımız şeylerin dışında kalan şeyleri duyumsadığımızda hissettiğimiz endişe, belirsizlik ve korkudur. *''Almanca bir kelime olan unheimlich, tanıdık, bildik, yerli anlamlarına gelen heimlich, heimisch kelimelerinin bariz bir şekilde zıddıdır ve bilinmediği, tanıdık gelmediği için 'tekinsiz'in kesinlikle korkutucu olduğu sonucuna varmak bizi cezbeder''* (Freud, 1964, s.233). Alman filozof Schelling, tekinsiz

kavramını *"gizli ve saklı kalması gereken ama ortaya çıkmış her şeye verilen ad"* olarak tanımlamıştır (akt. Freud, 1999, 330). Düzenin devam etmesini sağlamak amacıyla gizli kalması gereken bir durum, olay veya nesne, bir edimden etkilendiğinde ortaya çıkan kirlenme, dehşet, dağılma, yok olma kaygısı ile birleşerek tekinsiz duygusunu açığa çıkarmaktadır (Ümer, 2018, s. 66).

Yüce kavramı ise Alman Filozof Immanuel Kant'ın estetik kavrayışına dayanmaktadır. "Evrensel olarak kabul gören güzellik olgusunun sınırlayıcı estetik ilkelerine karşılık, belirsiz unsurlarla örülü bir estetik anlayışının yarattığı hoşnutluğu tanımlayarak 18. ve 19. Yüzyıllarda yeniden keşfedilir" (Özakın, 2021, s.27). Tanımlanamayan ve güzel veya çirkin kategorilerine sığdırılamayan nesne karşısında duyulan haz olarak adlandırılabilen yüce duygusu karşısında insanlar ne kadar derinlik ve acizlik hissediyorsa duygu o kadar ilgi çekici hale gelir.

"İnsanın zihinsel aktivitelerini aşan bu olaylar bir anda kendi yaşamı için bir tehlikeyle karşı karşıya kalması nedeniyle korku vericidir. Kaygının ruhsal sarsıntısı da burada kendisini göstermektedir. Dev dalgalar tarafından yutulma korkusu, bedenin ortadan kalkması, öznenin zarar görmesi kaygıyı tetiklemektedir. Yüce ve tekinsiz, kaygı haliyle insanda paniklemeyi ve dehşeti bu şekilde yaratmaktadır" (Ümer, 2017, s.106).

Kant'ın estetik anlayışı bağlamında yücenin karşısında insan kendini bir hiç olarak görmektedir. "Yüce her zaman büyük olmalıdır; güzel, küçük de olabilir" (Kant, 2018, s.10). Bu bağlamda gotik mimari ürünlerinden olan devasa uzunluktaki dini mekân olarak katedrallerin inşa edilme amacı birey ile yaratıcı arasındaki hegemonik ilişkiyi tanımlamak ve insanların tanrı karşısında aciz hissetmesini sağlamaktır (Özakın, 2021, s.29). Burke ise yüce kavramıyla ilgili olarak; "Acı ve tehlike düşüncesini uyandırmaya uygun her tür şey, başka bir deyişle, herhangi bir biçimde korkunç olan ya da korkunç nesnelerle bağlantılı olan veya dehşete benzer bir etki yaratan her şey yücenin kaynağıdır" (2008, s.42) demektedir. Birey yücenin büyüklüğüne erişemeyeceğini kavradığı anda endişeyle birlikte şaşkınlık ve korku ile karışık bir hayranlık hissetmeye başlamaktadır.

Gotiğin var olan düzene karşı duruşu, tanrısal olanı itibarsızlaştırma çabası Bahktin'in literatüre kazandırdığı grotesk imge kavramı ile ilişkilendirilebilmektedir. Bahktin Rebelais ve Dünyası (Rabelais and His World, 1965) isimli kitabında groteski şu şekilde açıklar; *"Grotesk gerçekçiliğe giren bütün diğer biçimler, işledikleri konuyu itibarsızlaştırır, onları yukarıdan alıp dünyaya indirir, ete kemiğe büründürür"* (Bahktin, 2005, s.48). Wolfgang Kayser ise grotesk ile ilgili olarak farklı dünyaları bir araya getirerek kaynaştıran, iğrenç ve alışılmadık unsurları harmanlayarak bir bütün hale getiren grotesk estetiğin uyumsuz gibi görünen üslupların (komedi ve korku gibi) bir araya getirerek duygusal bir etki yarattığını düşünmektedir (1981, 79).

Canlı ve/veya cansız varlıkların özelliklerini abartılı bir şekilde yeniden betimleyerek ya da dezenformasyona uğratarak yabancılaştırıcı unsurlara sahip olan grotesk imgeler, gotiğin bir üslup olarak ilk çıktığı yıllardan itibaren vazgeçilmez bir parçası olmuştur (Osmanoğulları, 2016). Groteskin, gotikten ayrılan tek noktası itibarsızlaştırma durumunu gülünç duruma düşürme ve karnavallar aracılığıyla yapıyor olmasıdır. Ortaçağ'ın ciddi ve suskun havası ile dinin edebi ağır başlılık öğretisi karnavallarda bozulmakta, yerle bir edilmektedir. Antik Yunan'da Dionysos şölenlerinden kalma bir alışkanlık olarak karnavallarda, kraldan soytarıya kadar herkes eşittir ve iktidarın, göksel olanın itibarsızlaştırılması mizah yoluyla ve gülme eylemi ile yapılmaktadır. Gotikte ise bunun tam karşıtı olarak dehşet, korku, acı çekme, karamsarlık gibi duygu ve tutumlar söz konusudur.

2. İnşa Edilen Yücelik: Gotik Mimari

Gotik mimarinin, Fransa'da 12. Yüzyılda Saint-Denis Abbatiale'i ile başladığı kabul edilmektedir. Gotik üsluba uygun inşa edilen Fransız katedralleri, ülkenin milli sembolleri haline gelmiş bu nedenle de gotik mimari üslup Fransızların milli üslubu olarak kabul edilmiştir (Turani, 2012, 242). Üslup, 13. Yüzyıl itibariyle Almanya ve Kuzeybatı Avrupa'da gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Gotik mimarinin en önemli özelliklerinden biri sivri çatı ve kulelerdir. Özellikle dev boyutlu katedrallerde kendini gösteren bu üsluba en önemli örnekler; Reims, Chartres, Notre Dame, Milano, Köln Katedralleridir (Davenport-Hines, 2005). Orta Çağ mimarisine ait bu eserler sadece yapısal özellikleri ile değil, yapılma amaçları ve psikolojik olarak yaptığı çağrışımlar ile de dikkat çekmektedir. Bu türden eserlerle ilgili olarak üç ana etkenden söz etmek mümkündür; bunlardan ilki "Tanrıyı yüceltmek ve Hristiyanlık inancını yayma arzusu olduğu söylenebilir" (Osmanoğulları, 2021, s. 19). İkinci etken güce yönelik çağrışımlardır. Büyük bir şekilde inşa edilen şatolar

ve kaleler ayrıca sahiplerinin güç, erk sembolleridir. Scognamillo bu durumu şu şekilde özetler;

"Ortaçağ derebeyi şatosunu, kalesini, hisarını bir tepede ya da bir geçidin başında kurduğunda yerleşmenin ve savunmanın ötesinde başka şeylerin, uyandırılacak başka duyguların da peşindedir. (...) Şato ve kale, dış görünüşleri, içlerinde ve etraflarında geçen olayları ile karabasanlar, acılar ve sancılar yaratırlar. Gerçek işlevleri bunlar değilse bile konumları ve temsil ettikleri düzenle korudukları değerler bu tür sonuçları doğururlar" (Scognamillo, 1996, 150-151).

Üçüncü etken ise tanrıya, sadece inanç ile değil aynı zamanda mantık çerçevesinde de ulaşılabileceği düşüncesinden gelmektedir.

"Bu düşünceye göre, Tanrıya karışık ama temiz, katı bir şekilde biçimsel ama ince bir düşünsel çabayla varılabilirdi. Gotik katedrallerin mimari tarzının da buna uygun olarak, dikey hatlarıyla Tanrıya yükselmenin cismani şeklini yansıttığı ileri sürülmektedir. Bu katedraller hem karmaşık hem de saf, usulen sert ama detayları açısından oldukça zengin bir görünümdedir (Gozzoli, 1982'den aktaran: Osmanoğulları, 2021).

Gotik üslubun genel özelliği, sivri kemerler ve tonozlar nedeniyle duvarların taşıyıcı özelliği ortadan kalkmış ve sütunların arasında oluşan ara bölümlerdeki geniş açıklıklı pencereler vitrayla süslenmektedir. Vitray sanatının en önemli örneklerinden bir tanesi Paris Notre-Dame Katedrali'nde yer alan 'gül pencere' adı verilen yapıdır. Gotik mimarideki vitray süslemeleri güneş ışığının mekâna olan etkisinin azalmasına ve bu şekilde iç mekanın mistik/loş bir atmosfere bürünmesine yardımcı olmaktadır (Yücel & Yılmaz'dan aktaran: Yücesoy, 2007). Gotik tarzda inşa edilmiş katedraller daha önceki Romanesk akıma uygun olarak yapılmış kalın duvarlı yapıların aksine daha ince duvarlı ve cam ağırlıklı yapılardır. Bunun nedeni inançlı insanlar için "başka bir dünyanın küçük bir modelinin" sunulmasının amaçlanmış olmasıdır. Bu devasa yapılar karşısında birey "maddenin ötesindeki diyarların sorularını anlamaya yaklaşmış olduğunu" hissetmekteydi (Tufan, 2004, s.19)

3. Resmedilen Tekinsizlik: Gotik Resim

Richard Davenport- Hines *Gotik: Aşırılık, Dehşet, Kötülük ve Yıkımın Dört Yüz Yılı* (Gothic: Four Hundred Years of Excess, Horror, Evil and Ruin, 1998) isimli eserinde, Gotik Resim sanatının öncüsünün Barok sanatçı Salvator Rosa (1615-1673) olduğunu belirtmektedir (2005, s.25- 29). Rosa, kariyerinin başında barok akıma uygun olan portreler, kutsal ve tarihi mekân resimleri çizmekteydi. 1632 yılında Vezüv yanardağının patlaması ile ardında bıraktığı izler, Rosa'nın sanat anlayışında yeni bir bakış akışı kazandırmıştır. Bu anlayışa göre Rosa'nın ilk resmettiği uçurumlar, kayalıklar, harabe kaleler, kuytu ormanlar, karanlık mağaralar ve çarpık ağaçlar gotiğin görsel şemasını belirlemektedir (Yücesoy, 2007, s. 7). Rosa'nın gotik resme dair en önemli eserlerinden biri Londra'daki National Gallery'de sergilenen Witches at Their Incantations (1646) adlı tablodur.

Resim 1: Witches at Their Incantations (1646)

Tabloda kuru bir ağaç gövdesinin dalında sallandırılmış bir insan bedeni, bedenin alt tarafında büyü yapmaya hazırlanan kadın ve adam, ne tür olduğu belirsiz büyük bir kuş iskeleti, çıplak ve yaşlı insanların yanı sıra, doğaüstü ve grotesk hayvan imgeleri bulunmaktadır. Tüm bu görsel imgeler gotik imajın bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Resmedilen imajların belirsizliği, insan zihninde neden orada yer aldığına dair oluşturduğu soru işaretleri ve kaotik atmosferi bireyde tekinsizlik duygusuna neden olmaktadır.

1746-1828 yılları arasında yaşamış İspanyol ressam Francisco Jose Goya y Lucientes, gotik imgeleri sanat anlayışına yansıtmış sanatçılardan biridir.

Resim 2: Saturn Devouring One of His Children (1820-23)

Özellikle 1820-23 yılları arasında resmettiği *Saturn Devouring One of His Children* isimli tablosunda Antik Yunan Mitolojisi'nde Kronos'un, kendisinin yerine geçmesinden korktuğu çocuklarını doğumlarının ardından yemesi mitini metinlerarasılık bağlamında resmetmektedir. Canavarımsı bir dev olarak resmedilen Kronos'un elinde başı kopmuş bir insan bedeni bulunmaktadır. Kronos'un sınırları aşmış grotesk bedeni ve elinde tuttuğu idealize edilmiş insan vücuduna daha yakın kurbanı ile metaforik olarak groteskin alışılmış, standart, ideal olana ve klasik estetiğe karşı tutumu yansıtılmaktadır.

4. Kurgusal Bir Anlatı Olarak Gotik Edebiyat

Kurucu ilkesi akıl olan Aydınlanma Çağı'ndaki temel görüş, doğru bilgiye yalnızca akıl aracılığıyla ulaşılabileceği, insan doğasının ve toplumsal hayatın bu bilgi ile düzenlenebileceğidir. Rönesans ve Reform ile skolastik düşünceye olan güvenin sarsılması, Aydınlanma Çağı ile birlikte toplum yaşamındaki gücünü tamamen yitirmesine neden olmuştur. Her şeyin akıl ve bilim ile açıklanabileceğinin savunulduğu Aydınlanma Çağı'nın bir getirisi olarak, akıl dışılık, batıl inanç, düş gücü ile beslenen, doğaüstü unsurlar içeren; barbarlık, kaos, korku ve dehşete yönelik çağrışımları olan gotik edebiyatın yükselişe geçmesi önem teşkil etmektedir. Rasyonaliteye ve sınırlara karşı bir kaçış sunan gotik edebiyat, hayal gücüne, korku ve dehşete izin vermektedir. Mina Urgan'a göre gotik romanlar; özellikle Ortaçağ'a yönelmeleri, doğaüstü, gerçekdışı imgeler kullanmaları, ıssız ve yabancı doğa betimlemeleri ve ahlak kurallarına, yasalara başkaldıran karakterleri ile pre-romantik eğimlerin roman türüne yansımasından ibarettir (Urgan, 1991, s. 109).

Gotik türde yayınlanmış olan ilk eser, Sir Horace Walpole'nin kaleme aldığı *The Castle of Otranto* (1764) isimli çalışmadır. İçerisinde doğaüstü olaylar ve gerçekleşmesi imkânsız tesadüflerin yer aldığı hikâye gotik imgelerin kullanıldığı ilk romandır. Gotik romanın amacı, "gerektiğinde hayaletlerin görülmesi ya da kehanetlerin duyurulması gibi doğaüstü durumlardan yararlanıp; korkulu, gizemli ve gerilimli bir ortam

yaratarak okuyucularda yoğun heyecanlar uyandırmak, onları dehşete düşürmektir" (Urgan, 1991). Gotik romanda ensest, cinsel aşırılık, geçmişten gelen ve tüm aile fertlerini etkileyen bir lanet, şeytana satılmış ruhlar gibi akıl, bilim ve ahlak kuralları dışında kalan konular tema olarak işlenmektedir (Yücesoy, 2007, s. 14). Toplumda yaşanan kültürel ve sosyal gelişmeler gotik anlatıların bağlamını da dönüştürmüştür. 19. Yüzyılda İngiltere'de yaşanan endüstrileşme hareketi ve gelişmekte olan kapitalizmin yabancılaşma ve yalnızlaşmayı da beraberinde getirdiği söylenebilmektedir. Bu dönem gotiğinde, bilimin ve makineleşmenin insan yaşamındaki yeri, burjuva sınıfının sosyal ve sınıfsal endişeleri tema olarak işlenmiştir. Bu duruma en önemli örnek sinema tarihinde de sıklıkla karşımıza çıkan bir karakter olan *Frankenstein* (1818)'dir (Punter & Byron, 2004, s. 21). Mary Shelley tarafından kaleme alınan, Dr. Frankenstein'in cesetlerden aldığı farklı organ ve kemikleri toplayarak bir insan yaratma isteği ve bu isteğinin başarıya ulaşması sonucu gerçekleşen olaylar anlatılmaktadır. "Frankenstein, kaleler, dağlar, fırtınalar ve şiddet gibi gotik etkilerin çok iddialı bir sembolizmle yer aldığı ilk romandır" (Davenport-Hines, 2005, s. 229). Bilim adamı olan Dr. Frankenstein'in tanrı rolünü üstlenerek insan görünümlü bir canavar yaratması ve ona tanrıdan can vermesini dilemesi, dini metinlerde yer alan *yaratılış* hikâyesinin gotik imgeler kullanılarak itibarsızlaştırılmasının bir örneği olarak korku edebiyatının en önemli eserlerinden biri haline gelmesini sağlamıştır.

Gotik edebiyatın bir diğer önemli eseri ise Bram Stoker tarafından kaleme alınan *Dracula (1897)'dır*. Roman genç avukat Jonathan Harker'ın Londra'da bir mülkün satın alımı için Kont Dracula'nın, Karpat dağlarındaki şatosuna gitmesi ile başlar. Kont'un aynalarda yansıması gözükmeyen, gündüzleri tabutta yatan ve sadece geceleri ortaya çıkan, kan içerek beslenen bir vampir olduğunu anlamasıyla devam etmektedir. Bram Stoker'ın Dracula'sının diğer vampir hikâyelerinden farkı fazlasıyla ayrıntı içermesi ve hem kişisel tutkular hem de anlam açısından imalarla yüklü olmasıdır (Davenport- Hines, 2005, s. 305). Her türden aşırılığın konu edildiği gotik temalarda olduğu gibi; Dracula hikâyesinde de erotizm, cinsellik ve fetişist eylemler aşırı uçlardadır. Fantastik türünün bir alt türü olarak düşünebileceğimiz korku ve gotik temalara sahip eserlerde, insanın kültürel ve sosyal olarak bilinçaltına iterek bastırdığı ensest, ölüm ve cinsel tabuların, vampir, zombi gibi karakterler sayesinde yüzeye çıkmaktadır (Bernhart ve Georg, 1995, s. 70).

5. Gotik Sinemanın Doğuşu ve Gelişimi

Yedinci sanat dalı olarak sinema kendisinden önceki sanat dallarından etkilenmiştir. Teknik imkânlar bakımından fotoğrafa yakın olan sinema sanatının, anlatı açısından bakıldığında edebiyatla yakınlaştığı görülmektedir. Edebiyatta konu edinilen temalardan da esinlenildiği görülen sinema sanatı, başlangıcından kısa bir süre sonra Lumiere Kardeşlerin başı çektiği gerçekçi filmler ve Melies'in öncülüğünü yaptığı biçimci filmler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Fantastik sinema türünün alt türü olabilecek gotik sinema, sinemanın emekleme döneminde izlerini göstermeye başlamıştır. Gotik sinemanın doğuşu, Fransız sihirbaz George Melies'in sahnede sergilediği illüzyon türlerini genişletmek için sinemanın yeni teknolojisini kullanmaya başladığı zamandır (Neibaur, 2020, s. 11). Sinema tarihinde Melies'in en bilindik filmi *Le Voyage dans la Lune* (1902) olsa da, gotik üslup bakımından bakıldığında *Une Nuir Terrible* (1896) öne çıkmaktadır. Filmde uyuyan bir adamın dev bir tahtakurusu tarafından saldırıya uğraması ve tahtakurusunu öldürmesi anlatılmaktadır. Dönemin şartlarında mukavvadan yapılmış ve iple bağlanmış devasa boyuttaki maket böcek, izleyen insanlarda grotesk bir iğrenme duygusu yaratmaktadır. Gotik sinema denildiğinde akla gelen akım ise Alman dışavurumculuğudur. I. Dünya Savaşı'nın yenilgisinin Almanya'daki kültürel, ekonomik ve sosyal bunalımını yansıtan sinema filmleri gerçekdışı dekor, çarpık perspektif ve ışık- gölge kullanımının anlam yaratmak için kullanılmasıyla dikkat çekmektedir. İlk dışavurumcu filmler olarak *Golem* (1915), *Dr. Caligari'nin Muayenehanesi* (Das Cabinet des Dr. Caligari, 1920), *Nosferatu* (1922) aynı zamanda gotik imgelerin konu edinildiği filmlerdir. İnsan görünümüne sahip, iri yapılı, dünyevi olmayan bir hizmetkâr olan Golem'in uygun zaman geldiğinde sahibi tarafından canlandırılması, verilen görevleri yerine getirmesi ve sonunda sahibine zarar vermesi ile kısmen Frankenstein hikâyesini andırmaktadır. Filmin karanlık atmosferi ve abartılı oyunculuklar, büyü, dünyevi olmayan varlıklar, yıkım, kargaşa gibi olayları konu etmesi ile gotik imgeleri içinde barındırmaktadır. *Dr. Caligari'nin Muayenehanesi* (Das Cabinet des Dr. Caligari, 1920), filminde ise akıl hastanesinin başhekimi olan Dr. Caligari'nin, uyurgezer hastalarını etkileyip çeşitli cinayetler işletmesini konu almaktadır. Sistemin dışına itilen akıl hastalarının gotik tema içerisinde işlenmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü gotik, sisteme başkaldırarak, bastırılanın yeniden açığa çıkmasını amaçlamaktadır. Filmde, kullanılan abartılı makyaj, kostüm, ışık, kamera açıları, içeriği kuvvetlendirmeye yönelik kullanılan dışavurumcu akımın birer örneğini oluşturmaktadır. 1922 yılında kayda alınmış olan *Nosferatu* (1922) filmi

ise Bram Stoker'ın Dracula'sının (1897) sinema filmine uyarlamasıdır. Günümüzde klasikler arasında yer alan film ilk çıktığında telif hakkı nedeniyle yayından kaldırılmıştır. Görsellik açısından öncül bir film olan Nosferatu'nun ışık oyunları ve gölge kullanımı kendisinden sonra gelen birçok filmde kullanılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde popüler korku filmlerinin ilk dalgası 1930'lu yıllarda Universal Studios tarafından çekilen filmlerle yaşanmıştır. Browning'in Dracula'sı (1931) ve Frankenstein (1931) gibi filmlerin yanı sıra Dr. Jekyll ve Mr Hyde (1931) gibi kökleri edebi gotiğe dayanan eserler sinemaya uyarlanmıştır. Korku filmlerinin ikinci dalgası ise 1950'li yıllarda Amerika'nın içinde bulunduğu Soğuk Savaş dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde çekilmiş olan filmlerin politik tavrı dikkat çekmektedir. Filmler özellikle doğudan gelen istila korkuları, teknolojileşmenin tehlikeleri ve her şeyden önce komünizmin Amerika Birleşik Devletleri'nin bireyci yaklaşımına yönelik tehdit argümanları ile kodlanmıştır (Punter & Byron, 2004, s.66). Bu dönem korku filmleri türünün melezleştiği ve bilimkurgu anlatısına özgü kodların filmlerinin içine yerleştirildiği görülmektedir. *Flying Disc Man from Mars* (1950), *War of Worlds* (1952), *The Beast From 20.000 Fathoms* (1953), *Invaders from Mars* (1953) gibi bu dönemde çıkan filmlerde yabancı bir gücün yenilgisi anlatılmakta ve tüm tehditlere direnecek güçte olan Amerika topluluğu yüceltilmektedir (Punter & Byron, s.66). Özkaracalar'a göre, bu dönemde ana akım korku sinemasında sistemin bütünlüğüne tehdit oluşturan canavarın, bertaraf edilmesiyle bir rahatlama sağlanmaktadır (2005).

1970'li yıllara gelindiğinde temaların satanizm, şeytan, demonik olaylar etrafında şekillendiği görülmektedir. Özellikle bir klasik halini alan ve gerçek bir olaya dayandığı savunulan *The Exorcist* (1973), gotik bir film olmasa da makyaj, özel efektler ve atmosfer gibi gotik imgeleri barındırmaktadır (Osmanoğulları, 2016). Gotiğin, mutlak iyilik karşısında mutlak kötülüğü, mutlak masumluk karşısında mutlak gücü ve mutlak gençliğin karşısında mutlak yaşlılığı koyarak bir düalite oluşturma çabası (Hopkins, 2005), bu filmde masum bir kızın içine giren kötücül şeytan olarak kendisini göstermektedir.

Günümüzde ise gotik imgeler yalnızca korku filmlerinde yer almamaktadır. Gotik imgeler, animasyondan, komediye kadar neredeyse bütün anlatı türlerinde kendisine yer bulmuştur. Gotiğin her türde var olabilmesi türlerin arasındaki sınırların silikleştiğinin ve hibritleştiğinin göstergesidir.

6. Postmodern Gotik Bir Yönetmen Olarak Tim Burton Sineması

1958 Kaliforniya doğumlu yönetmen ilk olarak yaptığı stop-motion kısa filmleri ile dikkat çekmiştir. Walt Disney ile anlaşıp Tilki ve Avcı Köpeği (The Fox and the Hound, 1981) isimli çizgi filme çizimler yapar; fakat çizimleri, karakterlerin sevimli yapısına uymadığı için Disney tarafından reddedilir. Burton, 1988 yılında çektiği Beter Böcek (Beetlejuice, 1988) filmi ile ilk ciddi gişe başarısını elde etmiştir. Ardından Edward Makaseller (Edward Scissorhands, 1990) Büyük Balık (Big Fish, 2003), Ölü Gelin (Corpse Bride, 2005), Ed Wood (1994) , Hayalet Süvari (Sleepy Hollow,1999) , Batman (1989), Charlie'nin Çikolata Fabrikası (Charlie and the Chocolate Factory,2005), Sweeney Todd: Fleet Sokağının Şeytan Berberi(Sweeney Todd: The Demon Barber of Fleet Street, 2007) Alice Harikalar Diyarında (Alice in Wonderland, 2010) gibi filmlerin yönetmenliğini yapmıştır.

Burton'un sinemasal anlatısı genel itibariyle masalsı olarak görülmektedir. Mekân ve karakter seçimleri ile yarattığı sinemasal dil, Burton'nın sinemasının ayırt edici özelliklerindendir. Grotesk ve gotik imgelere dayandırılmış konular, renkler, karakterler tercih eden Burton, anlatısına eleştirmenlerce *'Burtonesque'* üslup adı da verilmektedir (Reyes, 2020, s. 90). Tim Burton anlatılarını, edebiyat ve sinema sanatlarında gördüğümüz geleneksel gotik üslubu parodileştirerek kurmaktadır. Parodi bir metinlerarasılık yöntemi olarak, bir eserin konusunun, içeriğinin ve temasının değiştirilerek yapı bozumuna uğratılması anlamına gelmektedir (Aktulum, 1999, s.126).

Bu nedenle Burton'ı çağdaşlarından ayıran özelliği, yarattığı gotik canavarlar ve karakterler ile modern yazar ve yönetmenlerin aksine, sıklıkla empati, mizah ve acıma duygusunu inşa etmesidir. Burton filmlerinde dikkat çeken nokta, normal olarak görülen insanların kötü niyetli ve yıkıcı olabildiği halde, canavarca ve grotesk olanın insanlaştırılmasıdır (Reyes, 2020, s. 91).

Tim Burton filmlerinde aşırı uçlardaki zıtlıklara yer vermektedir. İyiler çok iyi masum ve saf, kötüler çok kötü ve zalimdir. Yönetmen, benzer şekilde renk kullanımında da zıtlıkları tercih etmektedir. Burton, filmlerinde türler arasındaki sınırları kaldırarak anlatısını melezleştirmektedir. Animasyon, müzikal, fantastik, korku gibi türleri anlatı trükleri ve sinematografik özelliklerini harmanlayarak kendi anlatısını kurar.

6.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında Tim Burton'ın yönetmenliğini üstlendiği filmler nitel araştırma kapsamında incelenecektir. Nitel araştırma, "karmaşık ve içiçe geçmiş değişkenleri anlamak varsayımı ile derinlemesine betimleme, aktörlerin bakış açılarını yorumlama amacı olan ve örüntülerin ortaya çıkarılması, farklılıkları tanımlama yaklaşımı" (Yıldırım & Şimşek, 1999, 55) olarak tanımlanmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise amaca yönelik örneklem ile oluşturulmuştur. Amaca yönelik örneklem, Patton'a göre, "olasılık temelli örnekleme teslimiyeti sağlama yoluyla evrene geçerli genellemeler yapma konusunda önemli yararlar sağlarken, amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak sağlamaktadır. Bu anlamda, amaçlı örnekleme yöntemleri pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yararlı olur" (aktaran: Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 116). Bu bağlamda Tim Burton'ın anlatıları doküman analizine tabii tutularak araştırmaya katkısı bulunacak olan uzun metraj sinema filmleri tür ayırt etmeksizin, araştırmanın örneklemi olarak belirlenmiştir. Günümüz itibari ile Burton'un yönetmenliğini üstlendiği 20 adet uzun metraj sinema filmi bulunmaktadır. Literatürde bahsedilen gotik imgeler; filmlerde *gotik mekânlar*, *gotik varlıklar*, *gotik olgular* ve *gotik olaylar* kategorileri altında dört başlıkta kategorilendirilerek temalar oluşturulmuştur. Filmler aşağıdaki tabloda verilen kodlar bağlamında incelenerek, tematik analize tabi tutulacaktır. Tabloda belirtilen kodlar literatürde geçen gotik tanımı ve örnekleri üzerinden oluşturulmuştur.

Ana Temalar			
Gotik Mekânlar	**Gotik Varlıklar**	**Gotik Olgular**	**Gotik Olaylar**
Alt Temalar			
• Şatolar • Malikâneler • Katedral • Kilise • Issız Orman • Derin Dehlizler • Loş Salonlar • Gizli Odalar • Mahzen • Tavan Arası • Yer Altı Geçitleri • Mezarlık	• Şeytan • Vampir • Yaratık • Hayalet • Kötü Ruh • Cadı • Zombi • İblis • Yaratık • İskelet • Haydut • Katil • Günahkâr	• Batıl İnançlar • İntikam • Lanetler • Büyü • Din • Çaresizlik • İçgüdü • Her türden çöküntü • Bilinmeyene duyulan haz	• Cinayet • Tecavüz • Cinsel aşırılıklar • Ensest • İntihar • Katliam

Tablo 1: Sinemada Gotik Temalar Tablosu

Bu bağlamda örnek vermek gerekirse gotik varlıklar kategorisi altında bulunan vampir kodu filmlerde kan içmek, lanetli ve ölümsüz olmak vb. görsel ve sözlü ifadeler göz önünde bulundurularak belirlenecektir. Benzer şekilde gotik mekânlar kategorisi altında bulunan şatolar ve malikâneler kodu, gotik mimari başlığı altında bahsedilen gotik mimarinin belirleyici özelliklerinden, sivri kuleler, gizli geçitler, loş aydınlatma gibi imgeler sözlü ve görsel anlatıda taranacaktır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Tim Burton'ın yönetmenliğini üstlendiği filmlerindeki gotik üslubun hangi kategoriler altında ve hangi görsel imgeler ile oluşturulduğunun görsel/ anlatısal sıklığının ortaya çıkartılmasıdır.

6.2. Bulgular

Tim Burton'ın yönetmeliğini yaptığı 1985-2019 yılları arasında vizyona giren 20 film nitel analiz bağlamında tematik olarak incelenmiştir. Tematik analiz yapılırken filmlerde yer alan temaların neler olduğu, gotik literatür kısmında belirtilen gotik temaların neler olabileceğinden yola çıkılarak belirlenen 4 farklı ana tema altında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma bağlamında gotik varlık, olay, olgu ve mekânların neler

olduğu saptanmıştır. Burton filmlerinde bu temaların ne tür kodlar ile temsil edildiği belirlendikten sonra elde edilen veriler temalar ile kategorilendirilmiştir. Bu kategorilendirmeden yola çıkılarak en az 3 farklı tema kategorisinde temsillerin olduğu filmlerde tekrar eden, sıklıkla karşımıza çıkan gotik temaların neler olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Böylelikle ön inceleme sonucunda Tim Burton sinemasını oluşturan 20 filmden 9'u -*Pee-wee's Big Adventure* (1985), *Ed Wood* (1994), *Çılgın Marslılar* (Mars Attacks, 1996), *Maymunlar Cehennemi* (Planet of the Apes, 2001), *Büyük Balık* (Big Fish, 2003), *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* (Charlie and the Chocolate Factory, 2005), *Alice Harikalar Diyarında* (Alice in Wonderland, 2010), *Büyük Gözler* (Big Eyes, 2014), *Dumbo* (2019)- bulgular bağlamında gotik temaları taşıyan filmler olarak değerlendirilmemiştir.

Tim Burton filmlerini 4 ana gotik tema başlığında sınıflandırdığımızda *Beter Böcek* (Beetlejuice, 1988), *Batman* (1989), *Makas Eller* (Edward Scissorhands, 1990), *Batman Dönüyor* (Batman Returns, 1992), *Noel Kabusu* (The Nightmare Before Christmas, 1993), *Hayalet Süvari* (Sleepy Hallow, 1999), *Ölü Gelin* (Corpse Bride, 2005), *Sweeney Todd: Fleet Sokağının Şeytan Berberi* (Sweeney Todd: The Demon Barber of Fleet Street, 2007), *Karanlık Gölgeler* (Dark Shadows, 2012), *Frankenweenie* (2012), *Bayan Peregrine'ın Tuhaf Çocukları* (Miss Peregrine's Home for Peculiar Children, 2016) filmlerinde 4 ana gotik temanın da temsil edildiği görülmüştür. Diğer filmlerde de gotik temalara rastlamak mümkündür ancak temsil sıklığı diğer filmlerle kıyasla veri anlamında yetersizdir. Yukarıda bahsedilen filmlerin neredeyse tamamında 4 ana gotik temaya rastlamak mümkündür.

FİLMLER	**Filmin Türü**	**Gotik Mekanlar**	**Gotik Varlıklar**	**Gotik Olgular**	**Gotik Olaylar**
Pee-wee's Big Adventure (1985)	Macera / Komedi	Yok	Yok	Yok	Yok
Beter Böcek (1988)	Fantastik/ Macera	Öteki Dünya	Barbara (Hayalet) Adam (Hayalet) Beter Böcek (Hayalet) Juno (Öteki Dünya Görevlisi)	Yok	Hayaletlerin eve musallat olması
Batman (1989)	Macera	Gotham City (suçla özdeşleşmiş, uzun ve sivri gökdelenlerin ve sürekli sisin olduğu bir yer) Batman'ın evi mağara Gotham belediye binası ve içi	Batman, yarasalar	Şehirde yaşanan suçlar ve cinayetler	Joker'in yaptığı suçlar, hırsızlık vs.
Makas Eller (1990)	Fantastik	Mucit'in Şatosu	Edward Makaseller (Yaratık)	Mucit'in ceset parçaları toplayarak yeni bir canlı yaratması	Cinayet
Batman Dönüyor (1992)	Macera	Gotham Şehri,	Penguen Adam Kedi Kadın,	Yozlaşmış yönetici	Penguen'in ailesi,

		Penguen adam'ın yaşadığı Kanalizasyon, Bruce Wayne'in şatosu			çocuklarını donmuş ırmağa atıyor. Noel kutlamasında suçluların grotesk maskelerle kaos çıkartması, cinayet
Noel Kabusu (1993)	Animasyon / Macera	Cadılar Bayramı Kasabası, Mezarlık	Balkabağı Kralı Jack, Hayaletler, Canavarlar, İskeletler, Vampirler, Cadılar, Doktor Frankenstein	Yok	Yok
Ed Wood (1994)	Komedi / Dram	Yok	Yok	Yok	Yok
Çılgın Marslılar (1996)	Komedi / Bilimkurgu	Yok	Yok	Yok	Toplu Katliam
Hayalet Süvari (1999)	Korku / Fantastik	Sisli orman 1799 New York Tasviri Ortaçağ mimarisi tarzındaki evler	Hayalet Süvari (Katil, Hayalet) Cadı Yozlaşmış bürokratlar	Büyü Batıl inanç	Cinayetler İşkence ve İdam Ruhu şeytana satma
Maymunlar Cehennemi (2001)	Macera / Bilimkurgu	Yok	Yok	Yok	Yok
Büyük Balık (2003)	Macera / Dram / Fantastik	Issız Orman	Yok	Yok	Yok
Charlie'nin Çikolata Fabrikası (2005)	Macera / Komedi	Yok	Yok	Yok	Yok
Ölü Gelin (2005)	Animasyon / Dram	Everglot'ların Malikanesi Issız Orman Mezarlık Ölüler Diyarı	İflas etmiş Aristokrat Everglot Ailesi Papaz Emily (Ölü Gelin) İskeletler Lord Bakis	Yok	Cinayet, Ölülerin yaşayanlar diyarına gelmesi ile yaşanan kaos

Sweeney Todd: Fleet Sokağının Şeytan Berberi (2007)	Dram / Gerilim/ Müzikal	Çatı katındaki berber dükkanı	Sweeney Todd (Katil) Bayan Lowett (Katil)	Haksız yere hapse atılan Benjamin Barker'ın intikam isteği	Cinayetler ve cesetlerin turta yapılması
Alice Harikalar Diyarında (2010)	Macera / Fantastik	Issız Orman	Jabberwocky (Canavar)	Yok	Yok
Karanlık Gölgeler (2012)	Komedi / Korku / Fantastik	Collinwood Malikanesi Dullar Tepesi (bir çok insanın intihar ettiği yer), Malikanenin içerisinde gizli geçitler ve odalar, sarp kayalıklar	Barnabas Collins (Vampir) Angelique (Cadı) Josette'nin hayaleti	Barnabas'ın aşkına karşılık alamayan Angelique'nin intikam isteği Collins ailesinin kara büyü ile öldürülmesi Barnabas'a lanet yapılması, cinayetler	Josette'nin büyünün etkisi ile intihar etmesi, Barnabas'ın lanetli olduğu için diri diri gömülmesi, Barnabas'ın kan ile beslenmesi
Frankenweenie (2012)	Animasyon / Komedi	Mezarlık, Tavan arası	Yok	Victor'un ölen köpeğini bilimsel çalışmalar yaparak canlandırması	Sparky'nin ölümü, diğer ölü hayvanların da canlanıp kötüleşmesi
Büyük Gözler (2014)	Suç / Dram	Yok	Yok	Yok	Yok

Bayan Peregrine'ın Tuhaf Çocukları (2016)	Fantastik / Macera	Bayan Peregrine'ın Evi, Gizli Geçit, Mağara	Alma Peregrine (Yetimhanenin müdüresi, kuşa dönüşebilme özelliğine sahip) Emma (Havayı kontrol edebilme yeteneğine sahip) Millard (Görünmezlik yeteneğine sahip) Browyn (insanüstü güce sahip) Fiona (Bitkileri kontrol etme yeteneğine sahip) Enoch (Ölüleri diriltme yeteneğine sahip) Hugh (Karnında bir arı kovanı ile yaşıyor) Claire (Kafasının arkasında ikinci bir ağıza sahip) Horace (Rüyaları yansıtabiliyor) Wight'lar Hallow'lar	Yok	Cinayet
Dumbo (2019)	Macera / Fantastik	Yok	Yok	Yok	Yok

Tablo 2: Tim Burton Sinemasında Gotik İmgeler Tablosu

6.2.1. Bulguların Analizi

Gotik Varlıklar: Tim Burton filmlerine özgü bazı kahramanlar/karakterler/varlıklar gotik nitelikler taşımaktadır. Bu karakterlerin gotik özelliklerinin neler olduğu ve anlatıya ne tür katkıları oldukları tartışılmıştır.

Edward Scissorhands: Johnny Deep'in canlandırdığı Edward Karakteri, modern Frankenstein'in canavarının metinlerarası bir karşılığıdır. Mucit Edward'ı yarattıktan sonra ona bir can ister fakat ellerini tamamlayamadan ölür. Sonsuza kadar yalnız kalmaya mahkûm olan Edward, Peg Boggs tarafından bulunarak kendi dünyalarına çağırılır. Gerçek olamayacak kadar renkli ve canlı dünyalarına grotesk ve gotik bir canavar gelmiştir. Parçalardan oluşmuş bedeni, beyaz yüzü ve makas şeklindeki elleri ile alışılmışın dışında bir bedene sahip olması izleyicide tekinsizlik duygusu yaratmaktadır. Burjuva ideolojisinin tanımlayamadığı

veya kabul edemediği, ancak başa çıkması gereken olgular karşısındaki tavrı; ya reddetmek hatta mümkünse yok etmek, ya da onu güvenli hale getirerek özümsemek hatta mümkün olduğunca dönüştürerek kendisinin bir kopyası haline getirmektir (Smith, 2020, s. 23). Filmde de aynı durum söz konusudur. Yeni katıldığı sterilize topluluk Edward'ı, onların işine yaradığı sürece onu sevmekte hatta kendi kıyafetlerine benzer kıyafetler ile onu kendilerine benzetmektedir. Fakat Edward'ın tek bir hatasında onu canavar olarak etiketler ve toplumdan dışlarlar.

Resim 3: Edward Scissorhands

Resim 4: Edward Scissorhands

Barnabas Collins: Karanlık Gölgeler filminde bir cadı tarafından lanetlenerek vampir olan Barnabas Colins, geçmişten günümüze Dracula karakterinin modern bir uyarlamasıdır. Yine Johnny Deep tarafından canlandırılan bu karakter geçmişte deneyimlediğimiz vampir karakterler gibi ölümsüz, kan ile beslenen ve gün ışığına çıkamayan bir karakterdir. Gotik anlatılar içerisinde vampirler intihar ve Hristiyanlığa yakışmayan eylemler ile bir tutulmuştur. Barnabas Collins, sevdiği kadının büyülenip uçurumdan atlaması sonucunda onun arkasından uçuruma atlar fakat cadının yaptığı lanet dolayısıyla ölmeyerek vampir olur. Barnabas Collins'in fiziksel özelliklerine bakıldığında steriotipleşmiş bir vampir imgesi görülmektedir.

Vampir imgesi tarih sahnesinde görüldüğü ilk yıllardan itibaren sürekli bir değişim içerisinde olmuştur (Gladić, 2018, 135). İhlalin vücut bulmuş hali olarak tanımlanan vampir imgesi, Bram Stoker'ın Dracula (1897) romanında olduğu gibi bazen zalim bir aristokrat bazen ise Stephan Meyer'ın Twilight (2005) romanında olduğu gibi romantik bir âşık olarak okuyucu ve izleyicilerin sempatisini kazanmıştır. Hakkında birçok farklı roman, hikâye dizi ve film üretilen vampir karakterlerin toplumdaki yerleri, insanlarla ilişkileri ile bazen olumlu bazen olumsuz kötü adamlar olarak tasvir edilmektedir. Tim Burton'ın vampir karakteri Barnabas Colins ise bu sınırların tam ortasında durmaktadır. Bir büyü ve lanet yüzünden vampir olduğu izleyicide acıma ve empati duygularına hitap ederken, beslenmesi gerektiği için cinayetler işlediği için kötü karakter olarak görülebilir. Tim Burton'ın oluşturduğu gotik karakterlerin en fark edilebilir özelliği budur.

Resim 5: Barnabas Collins

Resim 6: Barnabas Collins

Sweeney Todd: Filmde haksızlığa uğrayarak 25 yılını hapishanede geçirmek zorunda olan Benjamin Barker anlatılmaktadır. Benjamin'i yine Tim Burton'ın favori oyuncusu Johnny Deep canlandırmaktadır. Benjamin Barker, hapishaneden çıktıktan sonra eski sokağı Fleet Street'e dönerek karısı ve kızının intikamını almak için Sweeney Todd takma adıyla bir berber dükkanı işletmeye başlar. Ortağı Bayan Lovett ile berber dükkanına gelen insanları öldürüp turta yaparak insanlara satmaya başlarlar. Bu grotesk imge yamyamlık ile özdeşleşmektedir. Sweeney Todd'un intikamdan beslenen kötülüğü vardır.

Resim 7: Sweeney Todd

Resim 8: Sweeney Todd

Gotik Mekânlar: Gotik anlatılar içerisinde yer alan mekânlar genel olarak; sivri büyük kuleleri olan şatolar, ıssız ve tuhaf dehlizler, mağaralar, derin uçurumlar, sivri kayalıklar, loş salonlar, labirentler, gizli geçitler, kalabalıktan uzak eski malikâneler özetle insanda tekinsizlik duygusu yaratabilecek yerlerdir (Yücesoy, 2007). Şatolar, malikâneler, gotikleşmiş şehirler, mezarlıklar, öteki dünya ya da ölüler diyarı olarak tanımlamayabileceğimiz ahiret, gotik özellikler eklenmiş evler, tekinsiz bodrum ya da çatı katlarıyla da orta çağa seslenen sinematografik Tim Burton mekânlarıdır. Burton'ın çektiği animasyon filmlerde ise bu mekânlar daha karikatürize özelliklerle yoğun olarak temsil edilmiştir. Özellikle Ölü Gelin (Corpse Bride, 2005) filmindeki evler, kent ve mezarlık tüm gotik özellikleri sıkıştırılmış bir şekilde üstünde taşımaktadır.

Colinwood Malikanesi – Karanlık Gölgeler: Gotik üslubun mimari ile başlamış olması kendisinden sonra gotiği kullanan sanat dalları için malzeme sunmuştur. Gotik mimari karşısında hissedilen tekinsizlik duygusu, edebiyat sinema gibi mekânı betimleyen veya gösteren sanat dallarında anlatıya katkı sağlamaktadır. Geleneğe dönük olması ve kimi zaman fantastik, kimi zaman doğaüstü olaylar ile ortaya çıkan karakter, duygu ve hayali varlıkları karşılamaya uygunluğu, bu yapıtları gotik sinemanın görsel açılımlarının ilk ayağı haline getirir (Polater, 2015).

Resim 9: Colinwood Malikanesi

Sweeney Tood- Tavan Arası / Berber Dükkânı: Tavan arası, aslında Sweeney Tood'un, haksızlığa uğramadan önce eşi ve çocuğuyla yaşadığı çok güzel ışık alan bir yer, filmin ilerisinde karakterin intikam hırsına bürünmesi ile birlikte bu hale gelmiş. Freudyen bakış açısıyla bakıldığında tavan arası bilinçaltını sembolize etmektedir. Karakter ile mekân arasındaki bağlantının kurulduğu filmde, Karakterin kötüleşmesi ile birlikte tavan arası da tekinsizleşmektedir. Tavan arası anlatının devamında sonradan berber dükkânı olarak kullanılmaya başlanmaktadır. Todd müşterilerini bu tavan arasında öldürerek aşağıdaki fırına yollamaktadır.

Resim 10: Tavan Arası

Makas Eller: Makas Eller filminde Edward'ın yaratıcısı mucitin evi gotik imgeleri üzerinde barındıran bir şatodur. Peg'in yaşadığı kasabanın üst tarafında ıssız bir tepenin üstünde siyah tuğlalarla ve grotesk heykellerle süslenmiş olan ev, sivri kuleleri ile ürkütücü bir formdadır. Edward'ın daha sonra yaşamaya başladığı Peg'in kasabası ise şatonun tam tersi olarak gerçek olamayacak kadar canlı renkler ile tasarlanmıştır. Gotiğin zıtlıkları bir araya getirmesi gibi Tim Burton da zıt renkleri ve mekânları bir araya getirmektedir.

Resim 11: Mucit'in Şatosu

Resim 12: Peg'in Kasabası

Gotik Olgular: Tim Burton filmlerinde sıklıkla karşımıza çıkan gotik olgular, kaos ortamını çağrıştıran, suçların ve cinayetlerin işlenmesi, insanların intikam ve hırs ile hareket etmesi, kara büyü, batıl inanç gibi olaylarla insanların/olayların değiştirilip dönüştürülmesi, insanların ya da hayvanların ölüm sonrasında yeniden canlandırılması gibi olgulardır. Diğer bir ifade ile tüm Burton filmlerinde gotik temaların; kaos, bilinmezlik, tekinsizlik, batıl inançlar ve ölüm ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Yeniden Dirilme: Makas Eller (1990) filmindeki ana karakterin bedenin, başka beden parçalarından toplanması ve Frankenstein'in canavarı benzeri bir bedenin yaratılarak onun canlandırılması gotik olgulardan en önemlisidir. Benzer bir olgu Frankenweeine (2012) filminde de tekrar ederek karşımıza çıkmaktadır. Ölen köpeğin tekrar canlandırılması bir nevi öteki dünyaya gidip gelen hayvanın Makas Eller'de (1990) olduğu gibi metafizik bir deneyim sonrası tekrar dünyaya dönmesi ile ilişkilidir. Bu bağlamda ölmek ve metafizik bir şekilde ölümü aşmak, metaforik bir düzlemde tanrısallığa parodik bir atıfta bulunarak gotik bir olgu olarak Burton'ın iki filminde de kendine yer bulmaktadır.

Resim 13: Frankenweenie Filmi Sparky'nin Dirilme Sahnesi

Büyü, Batıl İnanç: Karanlık Gölgeler (2012) filmi ve Hayalet Süvari (1999) filminde büyü, batıl inanç, bilinmeyene yönelik güç atfı da gotik olgular olarak temsil edilmektedir. Büyü, kara büyü gibi olgular gotik olgusundaki rasyonel olanın eleştirisine tekabül etmektedir. Aynı zamanda dini olanın, tanrının gücünün ve muhafazakârlığın da bir eleştirisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Saf ve temiz bir inanç ve ibadet anlayışının öteside, şeytana tapan, dua etmek yerine kara büyü yapan karakterler gotiktir. Hayalet Süvari'deki (1999) cinayetleri doğaüstü güçlerin işlediği inancı ve kabulü, Karanlık Gölgeler (2012) filminde aşk gibi rasyonel olmayan duyguların, patolojik sonuçlara yol açması gibi örnekler, yaşanan gündelik olayların insanlar tarafından lanetler, batıl inançlar, büyüler gibi gotik olguların etkisiyle yorumlandığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile, rasyonel olanın yerine duygusal tekinsiz ve nevrotik gotik akıl yürütmeler söz konusudur.

Resim 14: Karanlık Gölgeler Filminde Cadı Angelique'nin Büyü Yapma Sahnesi

Büyük Suçlar: Cinayet, iftira ve intikam gibi olaylar Batman serisine, Hayalet Süvari, Karanlık Gölgeler gibi filmlerde gündelik hayatının düzeninin bozulması, kaosun hüküm sürmesi noktasında gotik olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanan tüm gotik olaylar, huzuru, düzeni ve bildiğimiz rasyonel hayat pratiklerini sekteye uğratır. Aynı zamanda bu gotik olarak tekinsizlik, güvensizlik ve belirsizliği de beraberinde getirmektedir. Hayatın doğal akışı tüm suç ve suçtan beslenen olay neticesinde belirsizliğe ve düzensizliğe sürüklenir.

Resim 15: Hayalet Süvari Filmi Cinayet Sahnesi

Resim 16: Fleet Sokağının Şeytan Berberi Filmi İntikam Sahnesi

Gotik Olaylar: Gotik olaylar sıklıkla gotik olguların sonuçları olarak Burton filmlerinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; büyü ve batıl inanç olgusu tanrının ve dinin karşısında öte dünyaya ya da daha metafizik olaylara inanma olgusu; sonuç olarak karşımıza ruhunu şeytana satma, öte dünyadan gelen ruhlara inanma, kötü ruhların ya da cin gibi varlıkların insanlara, kentlere musallat olması olarak çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda yeniden dirilme olgusunun da bir yansıması olarak okunabilir. Özellikle öte dünyadan gelen Zombi görünümlü karakterlerin de varlığı yeniden dirilmenin bir göstergesidir.

Büyük suçlar olgusunun karşılığında ortaya çıkan gotik olaylar ise bu suçların yol açtığı diğer küçük suçları zincirleme devam ettiren cinayetler, hırsızlıklar olarak sayılabilir. Büyük suçlar olgusuna bağlı olarak yaşanan diğer önemli gotik olaylar ise öldürülen kişilerin bedenlerini kullanarak turtalar yapıp satmak, insanları diri diri gömüp intikam almak olarak örneklendirilebilir. Gotik olaylarının tamamının ortak noktası ölümdür. Bir diğer ifade ile yaşanan tüm gotik olay temsillerinin sonucunda doğrundan ya da simgesel olarak bir ölüm ile karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda Tim Burton sinemasının en sık temsil edilen olayın ölüm olduğunu söylemek mümkündür. Ölüm çeşitli ve farklı şekillerde gerçekleşse de, son kertede Tim Burton'ın ölü karakterleri öte dünyanın tekinsizliğine, bilinmezliğine grotesk bir şekilde atıfta bulunmaktadırlar.

6.2.2. Bulguların Yorumlanması

Araştırma kapsamında incelenen 20 filmden 11'inde gotik temaların sıklıkla temsil edildiği görülmüştür. Tim Burton sinemasının bu sebeple gotik nitelikler taşıdığı, filmlerinin çoğunda gotik temalardan beslendiğini söylemek mümkündür.

Tim Burton sinemasının kendine has ana karakterler ya da filmlerin içeriklerine özgü özel karakterler yarattığı bilenen bir gerçektir. Ancak tüm karakterler ya da personalar oldukça gotiktir. Tim Burton karakterleri, kendileri etrafında şekillenen gotik dünyaların sebebidir. Bir diğer ifade ile gotik varlıklar tüm anlatının başladığı noktadır. Gotik kahramanları vampir, yamyam ya da Frankenstein'in canavarına benzeyen, yeniden dirilmiş/diriltilmiş bedenlerdir. Sıklıkla bu karakterlerin oyuncu personası da gotik bir imge etrafında şekillenen Johny Depp'tir. Bu unsur aynı zamanda Tim Burton'ı auter bir yönetmen olarak tanımlamamız açısından kıymetlidir.

Tim Burton'ın gotik sinema örneği olan filmleri sıklıkla fantastik, korku, gerilim ve komedi türünün unsurlarını taşımaktadır. Çoğu hibrid türde olan filmleri, genellikle temel bir komedi türsel dinamiği üzerine inşa edilmektedir. Türlerin iç içe geçtiği tüm Burton filmlerinde korku ve gerilim öğeleri hiç eksik olmasa da; korku filmlerindeki yoğun şiddet ve kan görünümlerinin aksine Burton karakterleri korkuturken bile eğlendirebilmektedir. Bu durum aynı zamanda gotiğin tekinsizlik, dengesizlik ve belirsizlik nosyonuna uygundur.

Aynı zamanda Tim Burton evrenleri sıradan bir dünyasının gotikleştirilmesi değil aksine tam anlamıyla ve tüm detaylarıyla gotik olan bir evrenin inşa edilmesi üzerine kuruldur. Sıradan dünya gotikleştirilerek sunulmamakta; aksine gotik bir evren sıradan bir evrenmişçesine izleyiciye sunulmaktadır. Tim Burton'ın gotik evrenlerinin ayrılmaz bir diğer parçası ise müziğin bir anlatı elementi olarak sıklıkla kullanılmasıdır. Kullanılan müzik de bu gotik tasarımın pekiştirilmesinde ses düzeyinde önemlidir. Aynı zamanda müzikal etkisi ile birlikte komedi unsuru da korku ve gerilimin dozunu gotik olan lehine değiştirmektedir.

Burton filmlerinin en sık rastlanan gotik mekânları ise şatolar, mezarlıklar ve gizemli malikânelerdir. Bu mekânlar doğrudan diğer gotik olay ve olguların temsili açısından önemlidir. Burton filmlerinde en sık karşılaştığımız gotik olgunun büyü ve büyük suçlar olması, aynı zamanda en sık karşılaşılan gotik olayın da ölüm olması ile doğrudan ilişkilidir. Tim Burton'ın gotik mekânları ölüme/cinayete, büyüye ve suçlar

işlemeye uygun mekânlardır. Mezarlıklar bağlamında ölüm metaforu bir sonlanışın göstergesi değil; gotik bir anlamla yeniden dirilme ile birlikte farklı bir hayatın başlangıcı olarak Tim Burton sinemasında kendisine karşılık bulmaktadır.

Sonuç

Adını zamanın en büyük medeniyeti olan Roma Uygarlığının sınırlarını ihlal eden barbar kavimlere verilen ad olan Gotlardan alan gotik kavramı, genel olarak barbarlık, dehşet, ilkellik anlamlarıyla özdeşleşmiştir. Olumsuz anlamından ötürü karanlık çağlar vurgusuna karşılık olarak ortaçağa ait olan her şey gotik olarak adlandırılmış ve nötr bir hal almıştır. Gotik üslup ilk olarak mimari sanatında kendisine yer bulmuştur. Tanrıya ulaşma çabasının bir getirisi olarak 40- 45 metreye kadar uzanan katedrallerin sivri kuleleri insanlarda yücelik duygusunu tetiklemektedir. 19.yüzyılın başlarında üslup Aydınlanma Çağı'nın akıl ve bilime dayanan özüne bir başkaldırı olarak edebiyat sanatında da yerini almıştır. Özellikle İngiltere'de yükselişe geçen edebi akım, Frankenstein, Dracula gibi kurgusal gotik kahramanları doğurmuştur. Akılcılığın sterilize edilmiş toplum algısından uzaklaşmak isteyen halk doğaüstü olana ilgi göstermektedir.

Yedinci sanat dalı olan sinema kendisinden önceki sanat dallarından etkilenmiştir. Anlatı açısından özellikle edebi ürünlerden beslenen sinema gotik üslubu, sinemanın başlangıcından kısa bir süre sonra sinema anlatılarında da yerini almıştır. Rasyonel sinemanın kurucusu Lumiere Kardeşlerin karşısında, fantastik ve korku sinemasının kurucusu Melies'in gotik imgeleri kullanan ilk yönetmen olduğu söylenebilmektedir. Sinema alanında gotiğin yükselişe geçmesi ise, Alman Dışavurumculuk akımı ile olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın yenilgisi ile buhran dönemi içinde olan Almanya'da gelişen akım, Nosferatu, Dr. Caligari'nin Muayehanesi, Golem gibi günümüzde kült olarak sayılan filmlerde gotik imgeler görülmektedir. Gotik filmlerin odaklandığı kaygı, dehşet, tekinsizlik, acı, cinsellik, keder, lanet, büyü, psikolojik rahatsızlıklar gibi duygu, içgüdü ve dini motifler ile bunları anlatırken betimleyerek görselleştirdiği canavarlar, vampirler, ıssız evler, perili köşkler, şatolar, ölüler, mezarlar, rüya/hipnoz halleri, aile sırları ve katiller gibi birçok tema bu filmleri gotik sinemanın bir parçası yapmaktadır.

Gotik imgeleri sıklıkla kullanarak farklı türlerle hibritleştiren ve kendi 'Burtonesque' adı verilen anlatı tarzını yaratan Tim Burton, günümüzde gotik sinemanın en önemli temsilcilerinden biridir. Özellikle yarattığı karakterler, makyaj ve kostüm tasarımları bununla birlikte anlatısının geçtiği mekânlar Tim Burton filmlerinde, gotik anlatı özelliklerinin, temalarının sıklıkla işlenmiş olması filmlerin gotik sinema adı altında toplanmasına olanak sağlamaktadır.

Kaynaklar

Andy W. Smith (2020), *So Why Shouldn't I write of Monsters? Defining Monstrosity in Universal's Horror Film*, içinde ed. Hand, J.R. & McRoy, J., *Gothic Film*, Edinburgh University Press, Edinburgh.

Bahktin, M. (2005). *Rabelais ve Dünyası,* Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Bernhart, R., & Georg, S. (1995). *Ütopik Sinema: Bilim Kurgu Sinemasının Tarihi ve Mitolojisi.* İstanbul: Alan Yayıncılık.

Botting, F. (1996). *Gothic,* Routledge, London.

Burke, E. (2008). *Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık

Davenport, Hines R. (2005), *Gotik: Aşırılık, Dehşet, Kötülük ve Yıkımın Dört Yüz Yılı*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara

Freud, S. (1999), *Sanat ve Edebiyat*, Payel Yayınları, İstanbul

Gladić, M. N. S. (2018). *Screening The Gothic: Parody Of The Gothic Genre In Tim Burton's Dark Shadows*. Zbornık Za Jezıke I Knjıževnostı Fılozofskog Fakulteta U Novom Sadu, 8(8), 131-143.

Hopkins, L. (2005). *Screening The Gothic.* Austin: University of Teksas Press.

Kant, I. (2018). *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, Hil Yayınları, İstanbul

Kayser, W. (1981). *The Grotesque in art and literature*, Columbia University Press

Neibaur, J.L. (2020) *Gothic Cinema During the Silent Era*, içinde ed. Hand, J.R. & McRoy, J., *Gothic Film*, Edinburgh University Press, Edinburgh.

Osmanoğulları, F. (2016), *Gotik Film: Bir Çerçeve Oluşturma Denemesi ve House of Usher*,
SineFilozofi Dergisi, 1,1.

Özkaracalar, K. (2005). *Gotik.* İstanbul: L&M Yayınları.

Punter, D. & Byron, G. (2004), *The Gothic*, Blackwell Publishing, New Jersey

Polater, D. (2015), *Ahmet Ümit'in Romanlarında Gotik Bellek*, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın

Reyes, X., A, (2020), *Gotik Cinema From the 1970's to Now*, içinde ed. Hand, J.R. & McRoy, J., *Gothic Film*, Edinburgh University Press, Edinburgh.

Reyes, X., A, (2022) Contemporary Gothic Horror Cinema: The Imagined Pasts and Traumatic Ghosts of Crimson Peak (2015) and The Woman in Black (2012), Lit: Literature Interpretation Theory, 33:2, 82-101, DOI: 10.1080/10436928.2022.2075181.

Scognamillo, G. (1996). *Korkunun Sanatları*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Sowerby, R. (2011). *The Goths in History and Pre-Gothic*, A New Companion the Gothic. Edt. D. Punter, Chichester, Wiley-Blackwell.

Urgan M. (1991), *İngiliz Edebiyatı Tarihi,* Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul

Ümer, E. (2018), *Tekinsiz ve Temsil*. Pales Yayınları, İstanbul

Yücesoy, Ö. (2007), *Korku Edebiyatı (Gotik Edebiyat) Ve Türk Romanındaki Örnekleri,* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

GOTHIC STYLE IN CINEMA: TIM BURTON'S CINEMA

Beste Elveren Arı, İlknur Gürses Köse

ABSTRACT

The most important emotion that has enabled humans to survive throughout history is the feeling of fear. This emotion, which is at the source of gothic, is the human interest in the unknown, the incomprehensible, the supernatural, as well as the pleasure and excitement arising from this interest. The concept of gothic, which has found its place as a style in almost every branch of art, can be associated with several concepts such as fear, feeling of terror, excitement. From architecture to sculpture, from painting to cinema, gothic narratives and images established by combining with grotesque imagery are seen to have emerged during periods of crisis in society. Today, Tim Burton films, which construct narrative by hybridising genres, are films in which gothic images and themes are frequently used. Within the scope of the study, 20 feature films directed by Burton were classified according to the themes determined in the context of the gothic concept. This classification was analysed by using Thematic Analysis with qualitative film analysis method in the context of main themes such as gothic spaces, entities, facts and phenomena and symbolic sub-themes that constitute them. It is aimed to determine both how the gothic style is represented in Tim Burton's cinema and what kind of gothic features Tim Burton's films have.

Keywords: Gothic, Gothic cinema, Gothic art, Tim Burton, thematic analysis